

Enver Ziya Karal (1906-1982)

Enver Ziya Karal, Balkanların en acı günlerini yaşamaya başladığı 1906 senesinde Kosova'nın Osmaniye (Peçova) ilçesinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihinde ay ve gün olarak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Beşiktaş/İstanbul nüfusuna kayıtlı olup babası Makedonya'nın Kosova vilayetinden Ağalı Mehmet Bey, annesi Zeynep Hanım'dır.

1912'de Balkan Harbi'nin ilk döneminin başladığı esnada henüz 6 yaşında olan Enver Ziya ve ailesi, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi ile birlikte can, mal, ırz ve namus güvenliğini sağlayamayacaklarını düşündüklerinden diğer soydaşlarıyla birlikte Balkanlardan, doğdukları topraklardan bir daha evlerine dönmek üzere göç etmek zorunda kalmışlardır. İzmir'e doğru sürdürülen bu göç esnasında Enver Ziya önce babasını ve babaannesini, sonra o zamanın koşulları içerisinde tedavi imkânı oldukça zor olan kolera hastalığından annesini kaybetmiştir. Devam eden zorlu göç yolunda önce kardeşi vefat etmiş sonrasında aynı adlı amcası ve dayısı Hüseyin de şehit edilmişlerdir. Bu göç esnasında ailesinin hemen hemen hepsini kaybeden Enver Ziya, amcası Hoca İbrahim Efendi, büyük abisi Mustafa ve küçük abisi Kâzım'la beraber Anadolu'ya göçe devam etmiştir. Zorlu göç yolu abisi Kazım'ın ise yolda kaybolmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Hükümeti, göçün bütün olumsuzluklarını yaşayan göçmenlerin acısını bir nebze olsun hafifletebilmek için savaş koşulları içerisinde elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Balkan muhacirlerini genel olarak İstanbul, Edirne, Aydın, Çanakkale ve İzmir'e yerleştirirken, Enver Ziya ve beraberinde gelen Makedonya ve Kosova muhacirlerinin birçoğunu ise İzmir'e sevk etmiştir.

Osmanlı Devleti, göçmenlerin iskanının yanı sıra okula başlama yaşı gelmeyen çocuklardan yetim ve öksüz olanlarını ise Darülacezeye sevk edip masraflarını da karşılamıştır. Enver Ziya da, Darüleytama yerleştirilen 8000'den fazla muhacir şehit ve fakir çocuktan yalnızca birisidir. On yaşındayken ağabeyi Mustafa tarafından 1916 yılında İzmir Alaçatı kasabası yetimler okuluna kaydettirilen Enver Ziya, öğrenim hayatına Birinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın son bulması üzerine yine çok büyük bir talihsizlik eseri olarak İzmir, 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgale uğrayınca kendisine yeniden muhaceret yolu görülmüştür. Öğrencilerin zarar görmemesi amacıyla Hükümet kararıyla Alaçatı Darüleytamı öğrencileriyle birlikte Bursa'ya nakledilmiştir. Okulun Bursa'ya nakledilmesi tek akrabası olan ağabeyi Mustafa ile olan bağlarının da kesilmesine sebep olmuş ve bundan sonraki süreçte artık 13 yaşından itibaren hayatla tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ancak küçük Enver'in hayatındaki travmalar ve zorunlu göçler bitmemiştir. 1919 senesinde Yunanlıların işgalinin Bursa'ya yönelmesi üzerine Karal, okuldaki diğer öğrencilerle birlikte bu kez de İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır. İstanbul'daki eğitimi esnasında sırasıyla, Ortaköy ve Balmumcu Darüleytamında okuyan Enver Ziya, 1922 senesinde bu okulu başarıyla bitirmiştir. Balmumcu Darüleytamındaki eğitimi esnasında öğretmenlerinin takdirini kazanmış ve onların öncülüğünde 1923 yılında Edirne Lisesine parasız yatılı öğrenci olarak girmeye hak kazanmıştır. Edirne Lisesi o dönemin en köklü okullarından birisidir.

Enver Ziya, okumaktan başka çaresinin olmadığı bilinci içerisinde eğitim sürecini hiçbir zaman aksatmamış, eğitimde gösterdiği başarısı sonucunda beş yıllık lise öğrenimini tamamlamış ve 1928 yılında bu okuldan mezun olmuştur. Lise yıllarında sosyal bilimlerdeki başarısı sebebi ile yurt dışına üniversite eğitimi amacıyla öğrenci gönderilmesi söz konusu olunca, öğretmenleri Enver Ziya Karal'ı da aday olarak göstermişlerdir. Bundan sonra karşısına Fransa'da eğitim alma fırsatı çıkmış ve aynı yıl devlet tarafından yapılan Avrupa sınavlarını kazanarak, Tarih-Coğrafya alanında üniversite

öğrenimi görmek üzere Fransa'da bulunan Lyon Park Lisesine gönderilmiştir. Savaştan çıkmış ve maddi olarak her şeyini kaybetmiş bir ülkenin yaşadığı bu en sıkıntılı süreçte Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK'ün vizyonu ile yurt dışına gönderilen Karal'ın lisans eğitimine başlamadan önce eğitimi ile ilgili olarak bir değişiklik yapılmış ve Lyon Üniversitesine tarih-coğrafya eğitimi almak için gönderilmesine rağmen daha sonra tarih lisans eğitimi alması Türkiye Cumhuriyeti tarafından uygun görülmüştür. Lisans ve staj eğitimi bitiminde Karal, Paris Üniversitesinde Profesör Charles Seignobos'un yanında Türk Devrimi üzerine doktora eğitimi almak üzere kabul edilmiş; fakat Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin çağrısı üzerine doktora eğitimini yarıda bırakarak ülkeye geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Doktora eğitimine ilerleyen yıllarda devam etmemiş olması sebebiyle "Dr" unvanını hiç kullanmamıştır. Bu dönüşün asıl amacı 1932 yılında İstanbul Darülfünunu'nun İstanbul Üniversitesine dönüşmesi ve ortaya çıkan öğretim görevlisi ihtiyacıdır. Hoca, artık her yönü ile kendini geliştirmiş, planlı ve programlı çalışma sistematiğini içselleştirmiş ve aydın bir kişi olarak yurda dönmüştür.

17 Ekim 1935 senesinde aynı zamanda hocalığını yaptığı İstanbul Üniversitesinin ilk kadın mezunlarından olan Tarih Öğretmeni Fatma Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Seçil ve Bilun adında iki kız çocuğuna sahip olmuştur.

Karal, İstanbul Üniversitesi'ndeki hizmetleri esnasında 15.01.1938 tarihinde Edebiyat Fakültesi Yeni ve Son Zamanlar Tarihi Doçenti unvanını almıştır. Üniversite kariyerinin ilk basamağını teşkil eden İstanbul Üniversitesinden ayrılmasını müteakip 29.03.1940 tarihinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine naklen tayin olmuştur. 6 Mayıs 1941 tarihinde profesör, 1960 senesinde ise yapmış olduğu çalışmalar sebebiyle Ordinaryüs Profesörlüğe yükseltilmiştir.

Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesindeki bu yeni kariyer dönemi kendisinin sadece öğretim üyesi olarak değil aynı zamanda teşkilatçı kimliğinin de ön plana çıkmasına neden olacak bir süreç olacaktır. TBMM tarafından kurulması karara bağlanan Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün kurulma görevi Prof. Enver Ziya Karal'a verilmiştir. En ince ayrıntısına kadar yapılan planlamalardan ve çalışmalardan sonra Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ulusallaşma sürecinin yaşandığı bir dönemde, bu bilinci ve dönüşümü en iyi kavrayan ve yaşayan Karal tarafından 1942 yılında kurulmuş, Müdürlük görevine de kendisi tayin edilmiştir. (1942-1957) Şu anda herkes için başvuru kaynağını teşkil eden "*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*" adlı eserler Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Enstitü Müdürlüğü görevini ifa ettiği dönemde yayımlanmıştır. Daha sonra da "*Atatürk'ün Tamim ve Telgraf ve Beyannameleri*" hazırlanmıştır.

Mesaisini yoğun bir şekilde teşkil eden Enstitüdeki faaliyetleri tüm hızıyla devam ederken 17.10.1944 tarih ve 961 sayılı Kararname ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına tayin edilmiştir. (17 Ekim 1944-19 Ocak 1948) Böylece iki idari görev bizzat Enver Ziya Karal tarafından yürütülmeye başlanmıştır. "*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*" adlı eserini bu süreç esnasında neticelendirmiştir. Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun Ankara Üniversitesi Rektörlüğünden istifa etmesi üzerine ise Prof. Enver Ziya Karal, 30/04/1948 tarihinde rektör olarak seçilmiş ve 14 ay bu görevi ifa etmiştir.

Karal'ın teşkilatçı kişiliğinin öne çıktığı bir diğer görev ise; Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın emri üzerine, Milli Eğitim Bakanlığının 30.01.1953 tarihli yazısı ile "*Türk'ün mazisini, inkılâplarını ve istikbalini bugünkü vatanımıza bağlayan bir köprü, maddi ve manevi bir bağ vazifesi*" yapacak olan Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin müze haline getirilmesi görevidir. Bir tarihçi olarak bu görevin kendisine verilmesindeki en önemli neden ise; Atatürkçü düşünce anlayışı ile Atatürk ilke ve devrimlerine gönülden bağlılığı ve onun kişilik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle titiz ve planlı çalışması 1953 yılına kadar olduğu gibi sonrasında da yaptığı görevlerde hep yönetici konumunda yer almasını ve önemli görevlerin kendisine verilmesini sağlamıştır. Bu görevde Hoca'nın en büyük yardımcısı ise eşi Tarih Öğretmeni olan Fatma Karal olmuştur. Fatma Hanım'ın hem tarihçi özelliği hem de dikiş işinden anlaması, evin iç dekorasyonunun

yapılmasında çok büyük faydalar sağlamıştır. Atatürkçü düşünce anlayışını hayatının merkezine koyan Karal'ın, Mustafa Kemal Atatürk'le aynı coğrafyada dünyaya gelmiş olması kişilik yapıları gibi yüz hatlarında da belirgin bir benzerlik sağlamıştır. Prof. Dr. Seçil Karal Akgün, *Bütün Dünya dergisinde* yayımlanan "*Babam Enver Ziya Karal*" adlı makalesinde, babasının Mustafa Kemal Atatürk ile olan benzerliğini şu nükteli sözleriyle ifade etmektedir:

"Evin son düzenlemeleri sırasında girişe konulacak Atatürk büstünü kucağında arabadan indiren Selanikli işçi, bir babama, bir kucağında taşıdığı büste bakmış, "Baban mı? demiş, babam da hiç duraksamadan "Evet, babam!" yanıtını vermiş. Bunu en içinden duyarak söylediğine hiç kuşku yok. Belki de meslek yaşamımın büyük bir bölümünü Atatürk'ü araştırmaya, anlamaya, öğretmeye ayırmasının da etkisiyle, aynı yörenin insanı olmanın verdiği benzerlik, gitgide yüz hatlarına daha da işlemiş olmalı ki benim de tanık olduğum birçok kez, birçok kimse bu benzerliğe işaret etti." Yapılan yoğun çalışmalar sonucunda Atatürk'ün Selanik'teki evi 10 Kasım 1955 tarihinde ziyarete açılmıştır.

Karal, yurt içinde yapmış olduğu faaliyetlerin yanı sıra 3 Eylül 1957-28 Eylül 1959 tarihleri arasında Stanford Üniversitesinde ziyaretçi profesör olarak, 12.09.1962-13.09.1963 tarihleri arasında ise Columbia Üniversitesinde Yakın ve Orta Doğu Tarihi Enstitüsünde ders vermek amacıyla yurt dışı görevlerinde de bulunmuştur.

Karal, sahip olduğu bilimsel yetkinlik ve teşkilatçı kimliği haricinde özellikle liderlik vasfı sebebi ile de önemli görevler için her zaman tercih edilen bir akademisyen olmuştur. Bu sebeptendir ki, 1961 Anayasasının hazırlık sürecinde kendisine etkin bir vazife verilmiştir. Gerek İstanbul gerekse Ankara Üniversitesi tarafından hazırlanan Anayasa Tasarılarından sonuç alınamayınca Temsilciler Meclisi bünyesinde Anayasa Komisyonu oluşturulmasına karar verilmiş ve teşkilatı için yoğun bir çalışma içerisine girilmiştir. Hukukçu olmamasına rağmen Ord. Prof. Enver Ziya Karal da üniversite kontenjanından bu oluşumun içerisine girerek görev almıştır. 9 Ocak 1961 tarihinde icra edilen ikinci birleşimdeki oturumda Anayasa ve Seçim Komisyonlarının kurulmasının ardından seçimle Anayasa Komisyonu üyeliğine seçilen Karal, 10 Ocak 1961 günü Başkanlığa seçilmiştir. Yoğun çalışmalar sonucunda; Enver Ziya Karal Başkanlığında hazırlanan ve halk tarafından onaylanan 1961 Anayasası'nın sahip olduğu özgürlükçü yapının oluşumunda; kendisinin lisans eğitimi görmek amacıyla gittiği Fransa'da almış olduğu eğitimin katkısı büyük olmuştur.

Enver Ziya Karal'ın liderlik vasıfları sebebiyle önemli görevler aldığı bir diğer vazifesi ise Türk Tarih Kurumu Başkanlığı olmuştur. İlk olarak 1941 yılında üye olarak girdiği Kurumda, 1943 yılında Yönetim Kurulu Üyesi, 1949 yılında Genel Sekreter ve TTK'nın Beşinci Başkanı Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu'dan sonra 21.04.1973-18.01.1982 yılları arasında altıncı Başkanı olarak görev yapmış ve yaşamının en verimli yıllarını Tarih ilmine, Atatürkçü Düşünce Anlayışına ve Türk Tarih Kurumuna hizmet ederek geçirmiştir. Sistemli ve düzenli çalışma tarzı sayesinde, Başkanlığını yaptığı dönemdeki en önemli hizmeti; Türk Tarih Kurumunun yapıtlarının bilimsel kıymetinin artması ve Kurumun hak ettiği değeri kazanması olmuştur.

Türk Tarih Kurumunda görev yaptığı süre içerisinde önemli faaliyetlerinden bir diğeri ise, 9'uncu Türk Tarih Kongresini düzenlemiş olmasıdır. Bu kongre diğer kongrelere göre katılan üye sayısı ve okunacak tebliğler itibarıyla çok üst seviyededir. Üye sayısı 300'ü geçmektedir. Üyelerden 130'u dış memleketlerden (yabancı memleketlerden) gelmişler ve okunan tebliğlerin sayısı 200'den fazla olmuştur. Bu kongrenin en önemli bir özelliği ise; Atatürk'ün 100. doğum yılına rast getirilmesidir. Bu kongre için ileri seviyedeki rahatsızlığına ve doktorların artık bir yıl kadar yaşayabilir demelerine rağmen yoğun bir çaba göstermiş ve Kongre'nin hazırlanmasını sağlamıştır.

Arkasında sayısız eserler ile yurt içinde ve yurt dışında kazandığı kalpler bırakan Ord.Prof. Enver Ziya Karal, 18 Ocak

1982 günü geçirdiği kalp krizi sonucu hayata veda etmiştir. Karal'ın ölümü üzerine Türk Tarih Kurumuna gerek yurt içinden gerekse yurt dışından birçok başsağlığı yazısı gönderilmiştir. Bu yazılar sadece birer taziye mesajları değil aynı zamanda Hoca'nın kişisel ve ilmi özelliklerinin belirtildiği ifadeleri ihtiva etmektedir. Bunlar arasında siyasilerden düşünörlere, yerli ve yabancı ünlü tarihçilere, gelecekte Türk siyasi hayatında önemli mevkiler işgal edecek kişilere kadar birçok kimse mevcuttur. Üniversitede görev yaptığı arkadaşları ise duygularını taziye mesajlarıyla değil; gazetelere yazdıkları hüznü ve şükran dolu yazılar ile ifade etmişlerdir.

Enver Ziya Karal'ın en önde gelen vasıflarından biri Türk tarihçiliğine getirdiği bilimsel anlayıştır. Birinci elden kaynaklara önem veren, gelişigüzel yorumlardan kaçınan, kaynakların tenkidî bir şekilde kullanılmasını ilke edinen ve Türkiye'ye Batılı ilim zihniyeti ve metotların girmesine öncülük eden bir bilim insanıdır. Tarih anlayışında bilimsel düşünceyi savunan ve bu sebeple neden nasılcı tarih yazımını kendisine ilke olarak seçen Karal, bu düşüncenin gerekliliklerini oluşturan unsurların tümünü, kaleme aldığı eserlerinde en iyi şekilde kullanmayı da bilmiştir.

Gerek Osmanlı Devleti'nin yıkılışı gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu yaşamış ve bunu gözlemlemiş biri olan Karal, eserlerini; Osmanlı Dönemi sürecini yok saymadan Cumhuriyetin değer ve kazanımlarına sınımsız bağlı olan bilinçli bir Atatürk milliyetçisi" perspektifinde her iki dönemi ortaya koymak üzerine vermiştir.

Karal'ın Osmanlı Dönemi ile ilgili ortaya koyduğu en önemli eseri; ilk dört cildi Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, devamı niteliğindeki son beş cildi ise kendisi tarafından kaleme alınan ve toplamda dokuz cilt olan "*Osmanlı Tarihi*" adlı eserleridir. "*Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*", "*Halet Efendinin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)*", "*Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*", "*Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*", "*Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları Nizam-ı Cedit (1789-1807)*" ise bu dönemle ilgili kaleme aldığı diğer önemli eserleridir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği yolun, Türkiye'nin geleceği için en önemli kılavuz olduğuna inanan Karal, gerek özel gerekse ilmi hayatında, Atatürk devrimini ve ilkelerini ülkenin en ücra yerlerine kadar anlatmak amacını benimsemiş ve bu yolda herkesin hep beraber yürümesi arzusu içinde hareket etmesini istemiştir.

Atatürkçü düşünce anlayışının Türk toplumuna benimsetilmesi için yapılması gerekenin; bunun ilmi olarak ele alınması ve Atatürk'ün düşüncelerinin bilimsel bir eser halinde gerekli tasnif işlemlerinin yapılarak yayımlanması olduğunun bilinci ile "*Atatürk'ten Düşünceler*" adlı yapıtı yoğun bir çalışma ve uzun süren incelemeler sonucunda hayat bulmuştur. Bu değerli eserin yayımlanması ile, kulaktan dolma bilgilerin ortadan kalkması ve Atatürk'ün düşünce ve eylemlerinin herkes tarafından en doğru şekilde anlaşılmasının sağlanmasını hedeflemiştir.

Enver Ziya Karal, devrimin kimliğini ortaya çıkarmak, bağımsızlık hareketini tüm yurdun dimağlarına yerleştirmek ve az gelişmiş ülkelere ışık tutmak amacıyla birçok eserini milliyetçilik düşüncelerinin etkisi altında kaleme almıştır. Bunun yanı sıra liseler için hazırlanan "*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*" adlı ders kitabı Türk milliyetçiliğinin benimsenmesi, sağlam temellere oturtulmasının sağlanması bakımından önem arz etmektedir. "*Atatürk ve Türk Devriminin Özellikleri*", "*Atatürk ve Cumhuriyet'in Duyurulması*", "*Atatürk'ün Siyaset Üzerindeki Düşünceleri*", "*Atatürk'ün Türk Tarih Tezi*", "*Günümüzde Atatürk ve Atatürkçülük*" adlı eserler ise Karal'ın bu dönem ile ilgili vermiş olduğu diğer önemli eserleridir.

Tuncer BÜYÜKKİBAR

KAYNAKÇA

ACER, T., **Balkan Muhacirlerinin Yaşadığı Sorunlar (1912-1914)**, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

ÇOKER, F., “Karal ve Anayasa”, **Bellekten**, C XLVI, S 182, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982, 239.

ERMAN, A., **Türk Millî Eğitiminin Ulu Çınarı Edirne Lisesi**, Ege Basım, İstanbul 2007.

HALAÇOĞLU, A., **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

KARAL AKGÜN, S., “Enver Ziya Karal’ın Ardından”, **Bellekten**, C XLVI, S 182, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, 455.

KARAL AKGÜN, S., “Ord. Prof. Enver Ziya Karal’ın Yapıtları ve Yaşam Öyküsü”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1994, 535.

KARAL AKGÜN, S., **Müze Olmasının Öyküsüyle Selanik’teki Ev**, 1. Basım, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.

KARAL AKGÜN, S., “Babam Enver Ziya Karal”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Sayı 22’den Ayrıbasım, Ankara-Kasım 1998, s.165.

KARAL, E. Z., “Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal’ın Söylevi”, **VIII. Türk Tarih Kongresi’nden Ayrı Basım**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1979.

KAYNAR, R., “Prof. Karal ve Atatürkçülüğe Hizmetleri”, **Milliyet**, 26 Ocak 1982.

ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL’a ait Ankara Üniversitesi Dekanlık Özlük Dosyası.

ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL’a ait Ankara Üniversitesi Rektörlük Özlük Dosyası.

TUNAYA, T. Z., “Hocaların Hocası”, **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1982.

UĞURLU, M. C., “Tarihçi ve Düşünür Enver Ziya Karal”, **Bellekten**, 184 (XLVI), Ankara 1982, 842.

www.ttk.com.tr, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2013.

FOTOĞRAFLAR

FOTO 1 Ord. Prof. Enver Ziya Karal Dekanlık Görevi Esnasında DTCF'de Görevli Mesai Arkadaşlarıyla (Ankara, 1944) **Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Özel Albümü**

FOTO 2 1961 Anayasası'nın Mecliste İmzalanmasından Sonra İlk İmza **Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Özel Albümü** (Sağdan Sola: Muammer Aksoy, Enver Ziya Karal, Mümtaz Soysal, Kazım Orbay, Emin Paksüt)

FOTO 3 TTK Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Anıtkabiri Ziyareti. (Ankara, 1976) **Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Özel Albümü**

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/enver-ziya-karal-1906-1982/?pdf=3680> adresinden erişilmiştir